

**ШЕВЧЕНКІВСЬКА ПРЕМІЯ ТВОРЦЯМ МУЗЕЮ 1979 Р.:
ВІХИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ОНОВЛЕННЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО
ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ**

Зроблена спроба реконструювати події під час докорінного оновлення Дніпропетровського історичного музею у 1968-1977 рр. і нагородження колективу творців музею Державною премією УРСР ім. Т.Г.Шевченка у 1979 р.

Ключові слова: Шевченківська премія, музей, реконструкція, оновлення

Сделана попытка реконструировать события во время коренного обновления Днепропетровского исторического музея в 1968-1977 гг. и награждения коллектива создателей музея Государственной премией УССР им. Т.Г. Шевченко в 1979 г.

Ключевые слова: Шевченковская премия, музей, реконструкция, обновление.

An attempt to reconstruct the events during the radical renewal of Dnipropetrovsk Historical Museum in the 1968-1977 biennium and rewarding team creators Museum State Prize named Taras Shevchenko in 1979.

Key words: Shevchenkivska premium, museum, reconstruction, renewal.

9 березня 1979 р. група музейних працівників, архітекторів і художників була нагороджена Державною премією УРСР ім. Т.Г. Шевченка за проведення реконструкції, оновлення, художнє оформлення Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького та створення діорами “Битва за Дніпро”.

Найбільш докладно процес реконструкції Дніпропетровського історичного музею викладено в працях з історії музею [3, с. 44-52], у статтях директора музею Г. Ватченко [2, с. 64-74], мистецтвознавця Е. Герловіної [4], художників Короткова В.І. та Ривіна В.Л. [8, с.75-86], а також в деяких газетних публікаціях [6]. Короткі біографічні відомості про лауреатів Шевченківської премії 1979 р. містять відповідні довідники [11], статті автора даної праці [1], [5], В.М.Сацути [12] та роботи про творчість художників-баталістів, учасників створення діорамного полотна [7; 8]. В діловодно-науковому архіві і фондах музею зберігається масив фотоматеріалів, документів (проекти, плани, звіти, протоколи засідань, листування, доповідні, спогади тощо), які дають можливість відтворити історію музею у 1965-1977 рр.

У даному повідомленні зроблена спроба висвітлення окремих етапів процесу реконструкції музею та ознайомлення з біографічними відомостями про безпосередніх учасників цієї масштабної роботи.

Протягом 1968-1977 рр. в музеї було проведено реконструкцію будівлі й створено нову музейну експозицію з історії краю. До старого будинку музею

прибудовано нове двоповерхове приміщення, де розміщено 8 експозиційних та 1 виставковий зали, фондосховища, діорама “Битва за Дніпро”, поліекранне видовище “Наш край” та кіно-лекційна зала на 170 місць. Загальна площа музею з 500 кв. м збільшилась до 12000 м². Безпосередньо проектним, будівельним та оформлювальним роботам передувала велика і масштабна науково-дослідна і збиральницька діяльність, яку здійснив тоді зовсім невеликий науковий колектив музею (17 чол.), очолюваний директором Г.Ф. Ватченко та заступником директора Г.І. Шевченком, пізніше – Л.М. Сергєєвою. Зали історичного музею були оформлені на високому художньому, науково-методичному рівні, з урахуванням найновітніших досягнень тогочасної музейної практики, дизайну та технічного оснащення, про що зазначалося у червні 1978 р. на нараді директорів музеїв СРСР (біля 200 чол.), які зібралися у Дніпропетровську в Палаці студентів для підведення підсумків соціалістичного змагання історичних та краєзнавчих музеїв країни.

Зали музею (№ 1-8) відтворювали певну епоху у хронологічній послідовності. Експонати і художнє оформлення кожного експозиційного залу являло собою єдине ціле, було неповторним і сприяло зануренню відвідувачів у конкретну історичну добу, робило їх ніби свідками і учасниками відтворених у хронологічній послідовності подій з історії Дніпропетровщини. Перший зал висвітлював давню історію краю від доби палеоліту до часів Київської Русі. В ньому представлені переважно археологічні знахідки (знаряддя праці, зброя, сакральні предмети, амулети, прикраси, елементи обладунку, одягу) з курганів, поселень, поховань території Дніпропетровської області, досліджені археологами XIX-XX ст.

Оформлення залу за допомогою спеціального сірого кольору ліпнини на вітринах і подіумах та жовто-зеленого ковролінового покриття підлоги, відповідної підсвітки стелі, точкового освітлення експонатів нагадувало стародавнє печерне житло первісної людини, яка мешкала на березі степової річки. Так само гранітні плити другої зали символізували дніпрові пороги, а синій квролін підлоги – річку Дніпро, адже саме на землях нашого краю в XV ст. зародилося таке унікальне явище, як запорізьке козацтво, розвинулось його військове мистецтво, склалися соціально-економічні і культурні особливості Придніпров'я, про що розповідали й експонати цієї зали. Багатим зеленим сукном прикрашені стіни і вітрини третьої зали музею, в якій експонуються предмети так званої «дворянської» доби заснування Катеринослава, економічного і культурного розвитку краю кінця XVIII – середини XIX ст. Таким чином оформлено і кожен наступний зал. Наприклад, четверта зала музею своїми металевими конструкціями стелі і пристінних вітрин, цегляною підлогою, змістовними експонатами, що відносяться до кінця XIX – початку XX ст., відображала зміни аграрного краю і перетворення його на індустріальний центр Півдня Російської імперії із залізницею, потужними заводами, банками і активним робітничим класом. В п'ятому залі вражає настінний розпис (фрески), який у поєднанні з оригінальними експонатами

відтворював буремні і карколомні воєнно-революційні, національно-визвольні змагання і події 1917-1920-х рр.

Оформлення і музейні предмети шостого залу оспівували трудові подвиги будівників соціалізму 1921-1941 рр., а урочисто-меморіальне оформлення сьомого залу з військовою технікою на центральному великому подіумі сприймається як величний пам'ятник учасникам Великої Вітчизняної і Другої світової воєн. Завершувався другий поверх музею яскраво-червоною восьмою залом, в якій сотні фотографічних, документальних, речових джерел 1946-1976-х рр. висвітлювали поступ країни і Дніпропетровщини, як її складової частини, до “висот розвиненого соціалізму”, як було прийнято підкреслювати у той час. В цій залі на великому поліекранному видовищі (3 x 5 м) демонструвався кольоровий слайд-фільм “Наш край”, який на 20 екранах (40 діaproекторів з кольоровими слайдами) відтворював природні особливості, багатства його надр, промисловий потенціал, сільськогосподарський розвиток регіону, наукові і культурні досягнення Дніпропетровської області у 1970-х рр. (автор фільму — московський режисер Ю.В. Решетніков). У 9-й виставковій залі була створена яскрава виставка «Народна творчість Дніпропетровщини», де провідне місце займали живописні твори петриківських народних майстрів – візитна картка області.

Проектування нового приміщення Історичного музею здійснювали фахівці Дніпроцивільпроекту. Групу архітекторів і інженерів очолював Володимир Олександрович Зуєв (1918-1986) – заслужений архітектор УРСР (1980), який народився у Катеринославі. У 1940 р. В.О.Зуєв закінчив Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут, був призваний до лав армії. Учасник Великої Вітчизняної війни, брав участь в обороні Севастополя, потрапив у німецький полон. У 1946-1953 рр. він був старшим архітектором Дніпропетровської обласної архітектурно-проектної контори “Дніпропроект”, 1953-1960 – головним архітектором проектів, керівником майстерні, 1960-1974 – керівником відділу, з 1975 р. – начальником архітектурного відділу “Дніпроцивільпроекту”. Найвідоміші споруди, які проектувались під його безпосереднім керівництвом, це готель “Дніпропетровськ” (1969), вул. Набережна (1974), головний корпус ДНУ (1975), комплекс Дніпропетровського історичного музею і діорами (1977), Будинок Профспілок на просп. К.Маркса (1979), готель “Парус” (1985) – всі у Дніпропетровську.

У спогадах колеги В.О.Зуєва Б.А. Медгауза про роботу над реконструкцією музею говориться: “Мы дневали и ночевали на этом объекте. Сейчас об этом смешно говорить, а тогда одно время на входе в диораму висела огромная фотография всех нас – архитекторов и конструкторов, тех, кто проектировал и принимал участие в этом строительстве. Обычно многие объекты уже через 15-20 лет кажутся убитыми и неинтересными. Но прошло уже тридцать три года, а мне и сейчас не стыдно за диораму. Мы запроектировали диораму в 1975 г. и ввели в строй в 1976, совместив её строительство с реконструкцией Исторического музея. Я был главным инженером этого проекта, а главным архитектором – Владимир Александрович Зуев, очень серьёзный специалист и великолепный архитектор. Все

архитекторы, которые позже составили костяк архитектурной мысли Днепропетровска, так или иначе с ним соприкасались. Владимир Александрович был нашим учителем – настоящим учителем. Он был на 10 лет старше меня, воевал на фронтах Великой Отечественной войны и служил нам образцом великой мудрости. Он оказал огромное влияние на всех, с кем сталкивался. Мне очень повезло, что я встретился и работал с этим человеком. Вместе с Зуевым мы сделали ряд интересных объектов в нашем городе».

В.О. Зуев був нагороджений орденами, медалями: орденом Вітчизняної війни II ст., медалями “За оборону Одеси”, “За оборону Севастополя”, багатьма ювілейними медалями, Золотою медаллю Академії мистецтв СРСР за діораму “Битва за Дніпро” (1976). В фондах Дніпропетровського національного історичного музею зберігаються його фото, документальні матеріали і медалі, які демонструвались на різноманітних виставках з історії музею, розвитку архітектури і культури краю.

За ініціативи директора музею Г.Ф. Ватченко художнє оформлення музею було доручено групі художників-новаторів, що працювали на комбінаті живописно-оформлювального мистецтва (КЖОМ) у Ленінграді, яку очолювали Володимир Лазаревич Ривін і Володимир Іванович Коротков. До створення діорамного полотна (840 кв.м) було запрошено художників із московської студії батального воєнного живопису ім. М.Б. Грекова – Миколу Яковича Бута та Миколу Васильовича Овечкіна.

В.Л. Ривін згадує, що пропозицію працювати над оформленням музею у Дніпропетровську Ленінградський художній фонд отримав з Москви. Оскільки у творчого колективу Ривіна і Короткова був досвід оформлення Музею історії Ленінграду на території Петропавлівської фортеці, йому й запропонували взятися за оформлення “провінційного музею”.

Володимир Лазаревич Ривін (1935 р.н.) – художник-дизайнер, народився 7 грудня 1935 р. в Ленінграді, в сім'ї лікарів. У 1941 р. його батько був призваний в армію, де був до кінця війни. Мати, як військовозобов'язаний, працювала лікарем в бактеріологічній лабораторії і всю війну знаходилась в Ленінграді, включаючи блокаду. З нею був її син Володимир і бабуся – мати чоловіка. В. Ривін згадував ці роки так: “Добре пам'ятаю воєнні роки, роки блокади. Завжди хотів їсти. Поки військова частина батька була в Ленінграді, тато бувало заходив до нас ненадовго і завжди приносив частину свого військового пайка, який був, ох, який невеликий. Вижили”. У 1953 р. він закінчив школу зі срібною медаллю і вступив на архітектурний факультет Інституту живопису, скульптури та архітектури Академії Мистецтв СРСР. Закінчив інститут у 1959 році, навчався в майстерні відомого архітектора Є.А. Левінсона. Після трьох років роботи архітектором в Промбудопроекті та інституті “Ленпроект” він вступив до аспірантури художнього інституту, де познайомився з Володимиром Івановичем Коротковим, з яким 20 років працював у системі Художнього Фонду Спілки Художників СРСР, членом якої був з 1972 р. Створена і керована Ривіним і Коротковим творча майстерня протягом 1960-1980-х рр. розробила та здійснила ряд проектів: масштабна

виставка «Історія будівництва Петропавлівської фортеці», інтер'єри і експозиції Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького, музею історії м. Дніпродзержинська, Центрального Музею В.І. Леніна в Москві (3-й поверх), Музею В.І. Леніна в м. Красноярськ, Музею Сталінградської битви в м. Волгограді, нового Музею В.І. Леніна в Горках Ленінських, Музей Революції в Улан-Баторі, Монголія. Рішення частини цих музеїв включали в себе застосування сучасних і нових аудіо-візуальних прийомів – тенденція, яка сьогодні стала одним з основних прийомів створюваних експозицій. Музей у Дніпродзержинську був першим у країні «музеєм сеансу», де екскурсія будувалася на повній автоматизації процесу і вела екскурсантів по музею за допомогою світла, звуку, з використанням аудіо- та кіно-проекції. У 1980 р. творча майстерня Ривіна та Короткова розділилася на дві незалежні групи художників-дизайнерів. Найбільш значною роботою майстерні В. Ривіна у 1989-1990 рр. було оформлення виставки «Це не повинно повторитися» (про репресії 1930-1950-х рр.) у Дніпропетровському історичному музеї.

Другим керівником групи був художник-дизайнер Володимир Іванович Коротков (1934 р.н.). Він народився в Ленінграді, закінчив Ленінградський інженерно-будівельний інститут, працював художником на Ленінградському комбінаті живописно-оформлювального мистецтва Спілки художників РСФСР. В.І. Коротков створив понад 40 музейних експозицій, і продовжує працювати в цій галузі до сьогодні. Разом з В.Л. Ривіним він створив художньо-оформлювальну майстерню, яка протягом 1970-1980-х рр. брала участь в оформленні музеїв в Ленінграді, Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Москві, Улан-Баторі, Красноярську. У 1990-х рр. він створив ТОВ «КОДО» («Коротков і доньки»), оформив музей Політичної історії Росії, музей історії Санкт-Петербурга до 300-річчя міста – експозиція має назву «Історія Санкт-Петербургу – Петрограду. 1830-1918 рр.», яка розташовується в 15-ти залах Комендантського дому Петропавлівської фортеці.

Сучасний музейний комплекс відкривався поетапно: 7 травня 1975 р. – діорама “Битва за Дніпро”, 7 травня 1977 р. – історичний музей; у грудні 1977 р. відчинив двері музей історії релігії в Преображенському соборі, напередодні реставрованому чернігівськими майстрами.

Директором музею в той час була Горпина (Агрипина) Федосіївна Ватченко (1923-2004) [9]. В середині 1950-х рр. Ватченко стає заступником директора музею з наукової роботи, а у 1963 р. – директором музею. На цій посаді вона працювала до 1983 р. За час її керівництва науковим колективом музею було опрацьовано й систематизовано музейне зібрання, видані чотири каталоги колекцій кераміки, нумізматики, зброї, кам'яних скульптур, науковий збірник праць “Наш край” (1971) і музейні путівники. Вона сприяла приходу до музею кваліфікованих фахівців, які науково обґрунтували необхідність перебудови й провели глибоку підготовчу роботу, докорінно змінивши музей.

Ініціатором створення діорами “Битва за Дніпро” в Історичному музеї виступив старший науковий співробітник музею Віталій Степанович Прокудо (1920-1995), родом із с. Азаровка Стародубського району Брянської обл. Темою його дослідження в музеї була історія Дніпропетровщини в період Великої

Вітчизняної війни. Він був учасником війни 1941-1945 рр., військовослужбовцем до 1960 р. З 1963 р. по 1986 р. він працював у музеї. Закінчив Дрогобицький вчительський інститут та історичний факультет Полтавського педагогічного інституту.

В.С. Прокудо докладно зусиль, щоб знайти учасників оборони Дніпропетровська, з'ясувати всі військові частини, які вели бойові дії на території краю, і відтворити загальну картину оборонних боїв. Перлинами його досліджень і наукової діяльності стали діорама «Битва за Дніпро» (1975 р.) та експозиція залу № 7 ДІМ (1977 р.), де наочно, яскраво і змістовно, за допомогою музейних джерел і художньо-оформлювальних засобів відтворені події як всього періоду війни в цілому, так і ті, що відбувались на території Дніпропетровщини в 1943-1944 рр. Досліджуючи тему форсування Дніпра на території Дніпропетровської області, він знайшов сотні імен тих, хто форсував Дніпро.

За архівними матеріалами та спогадами був створений сценарій діорами, на основі якого і працювали художники. Прокудо належить також ідея створення біля діорами та в залі № 7 виставки бойової зброї та техніки періоду війни. Він був автором 50 науково-популярних статей в місцевій та республіканській пресі, в яких оприлюднював цікаву інформацію, підсумки своєї науково-дослідної, збиральницької, пошукової роботи з обраної теми. У працях В.С. Прокудо війна поставала в образах її учасників — рядових бійців, командирів, маршалів різних родів військ, розвідників, медичних працівників тощо.

Художнє полотно діорами (площа 840 кв.м) було написано художниками з Москви М.Я.Бутом та М.В.Овечкіним.

Микола Якович Бут (1928-1989) – художник-баталіст – народився на хуторі Погожа Криниця Роменського району Сумської області. У 1934 році родина переїхала до Таганрога, де її застала окупація. Там він закінчив школу. Малювати почав з 13-14 років. Особливу тягу відчував до зображення історичних баталій. Займався в художній студії Таганрозького Палацу піонерів. У 1945-1949 рр. він навчався у Ростовському художньому училищі, де працював над своїм першим триптихом «Боротьба українського народу за возз'єднання з Росією. 1648-1654 рр.».

Після училища він навчався ще в Московському державному академічному художньому інституті ім. В.І. Сурікова та в ГІТІС. Однак між акторським мистецтвом і живописом, художник вибрав останнє. Будучи вже студентом Харківського художнього інституту, він взяв участь у конкурсі читців, перемога в якому давала можливість брати участь у Московському всесвітньому фестивалі молоді і студентів (1957).

Продовжив навчання в Харківському художньому інституті, закінчивши його створенням величезного батального полотна (1953-1957), яке було присвячене подвигу захисників Брестської фортеці. Автора полотна запросили до Студії військових художників ім. М.Б. Грекова (1958). Якраз в цей час в Студії намітилися зміни. Ставилися масштабні експерименти в галузі

монументального мистецтва. Підсумком творчих пошуків стало застосування діорамно-панорамного мистецтва, вже апробованого раніше на досвіді Ф. Рубо. Н.Я. Бут брав участь у створенні першої радянської панорами «Сталінградська битва» (1958-1982), за яку згодом був нагороджений Почесною медаллю Радянського фонду миру. У 1960-ті роки М. Я. Бут взяв участь у відновленні панорами «Бородінська битва». Основною темою художника, до якої він постійно повертався, була тема Аджимушкай. За своє життя художник створив понад 150 робіт, присвячених каменоломням, включаючи етюди до картин, малюнки і самостійні твори. Цикл картин отримав назву «Аджимушкай. 1942». У Керчі у М. Бута була велика майстерня. Його картини з успіхом експонувалися на пересувних виставках – в Москві, Севастополі, Сімферополі, Одесі, Донецьку. Помер М.Я. Бут 17 листопада 1989 р.

Художник-баталіст Микола Васильович Овечкін (1929-1993) народився в м. Новошахтинськ Ростовської області. 1961 року закінчив художній інститут ім. В.І. Сурикова, працював у Студії художників ім. М.Б. Грекова. Він є автором батальних полотен: “Радянські авіаконструктори” (1965), “Прапор Перемоги” (1968), брав участь у відновленні панорами “Бородінська битва” (1967-1968), створенні діорами “Битва за Дніпро” для Дніпропетровського історичного музею (1972-1975 рр.), діорами “Плевненська епопея” (1980-і), діорами “Битва Святослава з печенігами” (1985).

За 40 років проведено змістовну перебудову багатьох експозиційних тем з історії краю. З часом виявились окремі недоліки у архітектурно-будівельній конструкції музейних споруд. Але в цілому комплекс діорами й історичного музею не втратив значення величної, вишукано й досконало оформленої національної скарбниці історико-культурного надбання та науково-просвітницького виховного центру всього нашого регіону.

Бібліографічні посилання:

1. Бекетова В.М. Лауреати Шевченківської премії від Дніпропетровської області (до 50-річчя заснування Національної премії імені Тараса Шевченка) // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: зб. Наук. пр. /редкол.: С.І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – Вип. 9. – С. 126-135.
2. Ватченко А.Ф. Главная цель – создание музейного комплекса // Музейное дело в СССР: Массовая идейно-воспитательная работа музеев на современном этапе. Сб. науч. трудов Центрального музея революции СССР. – М.: Типография Министерства культуры СССР, 1979. – 160 с.
3. Віхи музейної біографії. До 160-річчя заснування Дніпропетровського історичного музею імені Д.І.Яворницького // Авт.-упоряд.: Н.І.Капустіна, В.М. Бекетова. – Д.: Герда, 2009. – 96 с.
4. Герловина Э. Днепровский исторический: новый образ музея// Декоративное искусство СССР. – 1978. – № 11. – С. 8-11.
5. Г.Ф. Ватченко: віхи біографії. До 80-річчя від дня народження директора Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І.Яворницького з 1963 по 1983 рр. / Ред. кол.: Капустіна Н.І., Бекетова В.М. та інші. – Д.: ДОУНБ, 2003. – 10 с.
6. Десятерик Е., Родионов И. Будет жить в веках // Днепровская правда. – 1972. – 5 мая. – С. 3.
7. Кожевников Ж.И. Бут Николай Яковлевич // Энциклопедия Таганрога. – Ростов-на-Дону: Ростиздат, 2003. – С. 170.

8. Коротков В.И., Ривин В.Л. Из опыта художественного проектирования экспозиции // Музейное дело в СССР: Массовая идейно-воспитательная работа музеев на современном этапе. Сб. науч. трудов Центрального музея революции СССР. – М.: Типография Министерства культуры СССР, 1979. – 160 с.
9. Некролог Ватченко Г.Ф. //Днепр вечерний. 2004. – 12 листопада.
10. Самсонов М. Николай Овечкин. Каталог выставки. – М., 1979. – 35 с.
11. Шевченківські лауреати. 1962–2001: Енциклопедичний довідник / Авт.-упоряд. М. Лабінський. – К.: Криниця, 2001. – 696 с.
12. Як створювалась діорама. До 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні та 30-річчя створення діорами “Битва за Дніпро”/ Під заг. ред. Капустіної Н.І. Автор. біогр. статті Сацута В.М. Упоряд та ред. Бекетова В.М. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. – 24 с.

Надійшла до редколегії 06.04.2014.